

Din Sosyolojisi Araştırmalarının Dinin Temel Problemlerinin Anlaşılmasına Katkısı

Vejdi BİLGİN

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

e-posta: vbilgin@hotmail.com

Özet

Bu çalışmada Türkiye’deki din sosyoloji araştırmalarının İlahiyat alanının temel problemlerine katkı sağlayıp sağlayamayacağı sorusu ele alınmıştır. Bu çerçevede öncelikle sosyolojik din çalışmalarının ilk ortaya çıkışındaki temel yaklaşım ve eğilimlere yer verilmiş, daha sonra Türkiye’de din sosyolojisi alanındaki akademik durumun panoraması çıkarılmıştır. Burada kullanılan temel veriler lisansüstü dersler ve tezlerdir. Bu panoramadan hareketle din sosyolojisi alanının İslam’ın temel tartışmalarında aktif rol alabilmesi için yeni bir öneri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye’de Din Sosyolojisi, İslam Sosyolojisi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, İlahiyat Bilimleri.

The Contribution of Studies of Sociology of Religion to Understanding of Essential Religious Problems

Abstract

This article aims to discuss what the contribution of researches of sociology of religion to understanding of essential religious problems. First, we explained basic sociological approaches in classical religious studies and then, we indicated academic panorama in field of sociology of religion in Turkey for solving the problem. We used post-graduate courses and studies as data in this article. From this panorama, we make a new suggestion about the studies of sociology of religion.

Key Words: The sociology of religion in Turkey, the sociology of Islam, Department of Sociology of Religion, theological sciences.

1. Sosyolojik Din Araştırmalarının Ortaya Çıkışı

Sosyolojik denilebilecek ilk çalışmalar 19. yüzyılda zirveye çıkan bilim-din çatışmasının doğal bir sonucu olarak aynı zamanda dinle ilgiliydi. İnsan ve toplum bilimleriyle uğraşanların ve filozofların arasındaki en popüler konunun dinin menşei meselesi olduğunu söylesek abartmış olmayız. 19. yüzyılın aynı zamanda bilim dünyasında ateizmin zirveye çıktığı bir dönem olduğunu da göz önüne getirdiğimizde, buradaki menşei tartışmasının, hiç de objektif olmadan dinin in-

san muhayyilesinin veya toplumun ürünü olduğu görüşü etrafında döndüğü rahatlıkla anlaşılır. Bu dönemde Avrupa’da bir taraftan “tarihsel İsa” tartışmaları ile Hıristiyanlık eleştiri konusu idi.¹ Diğer taraftan özellikle ilkel olarak nitelendirilen kabileler üzerinde gittikçe artan antropolojik

1 Bkz. Aydın, Mahmut, *Tarihsel İsa: İmanın Mesih’inden Tarihin İsa’sına*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002, s. 24-38. Özeldir Hıristiyanlığa ama genelde bütün dinlere yönelik klasik bir eleştiri olarak ayrıca bakılabilir. Feuerbach, Ludwig, *Hıristiyanlığın Özü*, Çev. Devrim Bulut, Öteki Yay., Ankara, 2004.

incelemeler söz konusuydu. Evrimci yaklaşımın da etkisiyle bu kabilelerin insanlığın ilk durumuna örnek olduğu, dolayısıyla onların inançlarının dinin ortaya çıkışını açıklama konusunda önemli veriler sunduğuna inanıldı. Psikolojik, sosyolojik, antropolojik yaklaşımlarda bu ilkel kabile incelemelerinin önemli rolü vardır.

19. yüzyıl dinin ortaya çıkışıyla ilgili pek çok teorinin ortada dolaştığı bir dönemdir. Comte doğrudan dinin nasıl ortaya çıktığını incelemez ama insanlığın gelişim evrelerini ele aldığı Üç Hal Yasası'nda dinî dönemi en ilkel dönem olarak tasvir eder ve pozitivistin etkisiyle insanlığın dinî ve metafizik dönemleri geride bırakacağını, daha doğrusu bırakması gerektiğini söyler.² Modern psikolojinin kurucularından kabul edilen Sigmund Freud aynı zamanda çok ciddi biçimde dinin ortaya çıkışı ile ilgileniyordu. Totem ve Tabu isimli eserinde Hıristiyanlık ile eski totem inancı arasındaki benzerlikleri ortaya koymaya çalışır.³ Durkheim da popüler tartışmaya katılmaktan geri durmaz ve dinin ilk ortaya çıkışının totem inancı ile olduğunu savunur ve *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* isimli eserini buna tahsis eder. Bu eserde diğerlerinden farklı olarak dikkat çekici olan husus, din duygusunun farklı isimlerde de olsa –ideolojilerin birer din haline gelmesi gibi– toplumla birlikte yaşayacağı tespiti veya öngörüsüdür.⁴ Durkheim ayrıca intihar olgusunu incelerken din değişkenine de yer verir ve çeşitli dinlermezheplere göre intihar etme arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu tespitinde bulunur. Buna göre Avrupa'da en fazla intiharlar Protestanlar arasında, sonra sırasıyla Katoliklerde ve Yahudilerde görülmektedir.⁵ Durkheim'in bu araştır-

ması bugün sosyolojik din araştırmalarında çok sık rastladığımız alan çalışmasının ilk örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Ancak bu ilk araştırmalarda dikkati çeken en önemli husus dine karşı önyargılı yaklaşımlardır. Din mutlak surette insan veya toplum ürünü olarak kabul edilir ve buna bir açıklama getirilmeye çalışılır. Dolayısıyla bu tür bir yaklaşımın özeldir herhangi bir dinin muhtevasını anlama konusunda bir faydasının olması beklenemez. Fakat dolaylı bir faydadan bahsedilebilir. O da dindarların bu sürekli hücumlar karşısında bir türlü çıkmadıkları savunma pozisyonu içerisinde dinlerini yeniden değerlendirmeleridir. Hem Batı hem de İslam dünyasında din, dine sonradan eklendiği düşünülen ve insan aklına ya da bilime aykırı görülen bilgi ve inançlardan temizlenmeye çalışılmıştır. Batıda “Tarihsel İsa” tartışmalarının altında bu kaygı hâkimdir. İslam dünyasında da Seyyid Ahmed Han, Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh gibi kişilerin çalışmaları buna örnektir. Mesela Şibli Numani, mucize olarak belirtilen şeyler eğer tabiat kanunlarına aykırı ise bunun kabul edilemeyeceğini söyler; Kur'an'da tabiatüstü olarak görülen mucizelerin ise “zamanla meydana gelecek hadiseler ve bilimsel keşiflerle” açıklığa kavuşturulacağını iddia eder.⁶ Seyyid Ahmed Han ise Kur'an'da mucize olarak zikredilen tabiatüstü uygulamaların hiç birinin tabiatüstü olmadığını ispatlamaya çalışır. Bu çerçevede, örneğin Kızıldeniz'in yarılması mucizesini med-cezirle açıklarken, Hz. İsa'nın çamurdan kuşu diriltmesi mucizesinin aslında çocuklukta oynanan bir oyun olduğu ya da Hz. İbrahim'i ateşin yakmamasını bir rüya olduğu şeklinde yorumlar. Ona göre, Allah'ın koymuş olduğu tabiat kanunları mucize gibi istisnalar olmayacak biçimde yürürlüğünü sürdürmektedir.⁷

2 Comte, Auguste, *Pozitif Felsefe Kursları*, Çev. Erkan Ataçay, Sosyal Yay., İstanbul, 2001, s. 32-38.

3 Örnek olarak bkz. Freud, Sigmund, “Totem ve Tabu,” *Dinin Kökenleri*, Çev. Selçuk Budak, Öteki Yay., 2. bs., İstanbul, 1997, s. 219-220.

4 Bkz. Durkheim, Emile, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, Çev. Fuat Aydın, Ataç Yay., İstanbul, 2005, özellikle sonuç bölümü.

5 Durkheim, Emile, *İntihar*, Çev. Özer Ozankaya, Unesco Türkiye Milli Komisyonu Yay., Ankara, 1986, s. 123-145.

6 Özervarlı, M. Said, *Kelamda Yenilik Arayışları*, İSAM Yay., İstanbul, 1998, s. 102.

7 Birışık, Abdülhamit, “Tebliğin Müzakeresi,” *İslâm ve Modernleşme*, II. Kutlu Doğum İlmî Toplantısı, İSAM Yay., İstanbul, 1997, s. 148, 151-154.

Modern din araştırmalarında dine önyargılı bakmayan, hatta kilise içerisinden çıkan sosyologlar ikinci nesil içerisinde görülür. Bunların arasında İsveçli ilahiyatçı Nathan Söderblom (öl. 1937), Alman ilahiyatçı Rudolf Otto (öl. 1937), bu ikisinin öğrencisi olan mistik karakterli ilahiyatçı Friedrich Heiler (öl. 1967), ilahiyatçı ve din adamı kimliği ile Gerardus van der Leeuw (öl. 1950), dindar bir Protestan olan Joachim Wach (öl. 1955) sayılabilir.⁸

Bugünkü din sosyolojinin dine nereden bakacağı tartışması önemlidir. Şurası bir gerçektir ki hem Batıda hem de İslam dünyasında klasik dini bilimler içerisinde din sosyolojisi yer almaz. Ama din sosyolojisi doğrudan dini konu edinmektedir. Üstelik ilgi alanı oldukça geniştir. Ünver Günay'ın yaklaşımını esas alacak olursak, bu disiplin dinî inançların, düşüncelerin, liderlerin doğdukları sosyo-kültürel şartları da araştırır.⁹ Ancak buradan anlaşılması gereken ilk kuşak din sosyologlarının yaptığı gibi dini sadece sosyo-kültürel şartların bir ürünü olarak nitelendirip bırakmak olmamalıdır. Mensching ilk dönem sosyal bilimcilerin yaklaşımlarını şu şekilde tenkit eder:

“Bir dinin özünü, o dinin başlangıçta takdim ettiği hadisede, imajda, sosyolojik modeller ve bu türden sosyal tutumlarda kavramaya çalışmak; Allah'a iman ve ibadet gibi yapıcı diğer bütün unsurları aldatıcı ve ikinci derecede telakki etmek; dini, ruhandan mahrum etmektir.”¹⁰

Yapılması gereken dinin içine girip, menşei ne olursa olsun, kendi içindeki gelişim seyri ve problemlerini anlamaktır. Bu noktada Alman İlahiyatçı Ernst Troeltsch'in eseri örnek olarak kabul edilebilir. Troeltsch Hıristiyan *Kilise ve Gruplarının Toplumsal Doktrini* isimli çalışmasında tarihsel anlamda bir Hıristiyan-

lık tipolojisi yapar. Bu tiplerin birincisi İncil Hıristiyanlığı'dır. Bunu Aziz Pavlus Hıristiyanlığı takip etmiş, daha sonra sırasıyla İbtidai Katoliklik, Ortaçağ Katolikliği ve Protestanlık gelmiştir.¹¹

Burada karşımıza ister istemez din sosyolojisi araştırmalarında değer problemi çıkmaktadır. Problemin temelinde bu disiplinin dinî mi yoksa seküler bilimlere mi ait olduğu sorusu yatmaktadır. Örneğin Joseph Fichter bu kadar geniş ilgi alanına rağmen din sosyolojisinin seküler bir bilim olduğunu söyler.¹² Konuyu erken dönemde ele alan Wach, bu branşı dinbiliminin bir alt branşı olarak görür ve dinbilimlerinin hepsinde olduğu gibi, normatif ve teolojik çalışmalarla tamamlanmaya muhtaç olduğunu söyler. Dinin anlam ve önemini onun özünde bulunan eğilimlere uygun biçimde anlayamayanların bu konularla uğraşması, dinin şartlarını ve etkilerini tam olarak kavrayamayacaklarından dolayı bir fayda sağlamaz. Ancak Wach'a göre, din sosyolojisi dinin savunusunu yapmaya başladığı takdirde bilimsellik problemiyle karşı karşıya kalır.¹³

Konu günümüzde hala tartışma konusudur. Günümüzün önemli din sosyologlarından Rodney Stark dindar olmayan birinin yapacağı din araştırmasının bilimsel olmayacağı kanaatinindedir. Zuckerman buna karşı çıkar ve –suç, fuhuş, popüler kültür- hangi olgu olursa olsun bunları araştırabilmek için gerçekten bu ortamların içinden gelmek gerektiğini savunur. Burada değerler ve objektiflik problemi açıkçası netliğini ve de önemini yitiriyor gibidir. Yine günümüzün önemli sosyologlarından Bryan Wilson'un ifadeleri bir ara formül olarak kabul edilebilir:

“Bizler, elbette sosyologun dindar kadar dini anlayamayacağı gerçeğini bir ölçüde kabul edebiliriz... Bununla birlikte, sosyolog, dışarıdan bakabilmenin getirdiği avantajla din

8 Bkz. Cain, Seymour, “Din Çalışmalarının Tarihi,” *Batı'da Din Çalışmaları*, Derleyen ve çev. Ömer Mahir Alper, Metropol Yay., İstanbul, 2002, s. 45-52.

9 Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi Dersleri*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 1993, s. 24-25.

10 Mensching, Gustav, *Dinî Sosyoloji*, Çev. Mehmet Aydın, Tekin Kitabevi, Konya, 1994, s. 2-3.

11 Günay, a.g.e., s. 116-117.

12 Fichter, Joseph H., *A Sociologist Looks at Religion*, Michael Glazier, Inc., Delaware, 1988, s. 11.

13 Wach, Joachim, *Din Sosyolojisine Giriş*, Çev. Battal İnandı, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1987, s. 2-3

konusunda sadece içeriden bakandan çok daha keskin bir yaklaşım sergileyebilir.”¹⁴

2. Türkiye’de Din Sosyolojisi Araştırmaları

Ülkemizde klasik sosyolojinin temel eserlerinin henüz Osmanlı İmparatorluğu yıkılmadan önce Türkçeye çevrildiğini, Batı’daki gelişmelerin çok yakından takip edildiğini biliyoruz. Osmanlı’nın son dönemi ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında sosyal bilimlerle meşgul olan bilim adamları ve aydınlar din sosyolojisi ile de ilgilendiler. 1949 yılında Ankara Üniversitesi’ne bağlı olarak İlahiyat Fakültesi kurulduğu zaman burada din sosyolojisi dersi okutulmaya başlandı. Ancak bu branş neredeyse 1980 yılına kadar çok az yol aldı. Bir disiplinin gelişebilmesi için o alanla ilgilenen kişilerin dışında üniversite dâhilinde yapılacak çalışmaların faydası açıktır. Türkiye’de pek çok Yüksek İslam Enstitüsü açılmasına rağmen din sosyolojisi bir anabilim dalı olarak yeterli ilgiyi ancak 1982’deki üniversite reformuyla Enstitülerin birer Fakülteye dönüşmesinden sonra görmeye başladı. Bu şartların yazıldığı dönemde ülkemizdeki 23 İlahiyat Fakültesinde görev yapan din sosyolojisi öğretim elemanlarının toplam sayısının –emekliler de dâhil olmak üzere- 70’i geçmemesi, bu disiplinin gelişiminin yavaşlığını göstermesi açısından anlamlıdır. Din sosyolojisi dersinin sosyoloji bölümleri tarafından ihmal edilmesi de bu yavaş ilerlemenin önemli bir sebebidir. Zira Fen-Edebiyat veya Edebiyat Fakültesi sosyoloji bölümlerinde bu ders çoğunlukla seçmeli olarak okutulmakta ve lisansüstü düzeyde anabilim dalı olarak ayrıca temsil edilmemektedir. Yani sosyoloji bölümleri bu alanı gönüllü olarak İlahiyat Fakültelerine bırakmışlardır.

Din sosyolojisi anabilim dalının İlahiyat Fakülteleri içindeki konumu ve klasik İslami ilimlere katkısının daha iyi anlaşılabilmesi için bu alanda verilen lisansüstü dersler ve yapılan tez çalışmalarının incelenmesi gerektiği kana-

atindeyim. Zira dersler eğilimleri, tezler de bu eğilimlerin pratiğe dökülüşünü anlatmaktadır.

2.1. Lisansüstü Derslerin Genel Görünümü

2006 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde yapılan Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı’nda sunmak üzere lisans ve lisansüstü derslere yönelik olarak bir araştırma yürüttük. Bu çerçevede 2006 yılı başında Fakültelerde görevli öğretim üyelerine gönderilen formlar aracılığıyla ile dersler ve müfredatları tespit edilmeye çalışıldı. Bu tarihte, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı olarak hemen her fakültede yüksek lisans programı vardı. Ancak öğrenci alınmayan Osmangazi, İnönü ve Yüzüncü Yıl Üniversitelerindeki İlahiyat Fakülteleri ile anabilim dalı öğretim elemanı bulunmayan İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bunun istisnasıydı. Doktora programı ise sekiz üniversiteye bağlı İlahiyat Fakültelerinde verilmekteydi: Bunlar Ankara, Atatürk, Dokuz Eylül, Erciyes, Marmara, Ondokuz Mayıs, Selçuk ve Uludağ Üniversiteleridir.

Araştırmamızda yüksek lisans programlarında verilen derslerin dört ana kategoride incelenebileceğini tespit ettik:

a) *Metodoloji ve araştırma teknikleriyle ilgili dersler*, ki oldukça azdır. Çeşitli üniversitelere dağılmış olarak bu dersler şunlardır:

1. Sosyal Bilimler Metodolojisi,
2. Sosyal Bilimlerde Araştırma Metodları,
3. Sosyal Bilimlerde Veri Analizi Yöntem ve Teknikleri/İstatistik.

b) *Genel sosyoloji ve sosyolojinin diğer alanlarıyla ilgili dersler*, nispeten az sayıdadır:

1. Sosyolojiye Giriş/Temel Sosyolojik Kavramlar/Genel Sosyoloji,
2. Sosyoloji(k) Düşünce Tarihi (Öncüleri) ve Nazariyeleri,
3. (Çağdaş) Sosyoloji Teorileri/Kuramları/Akımları,
4. Türkiye’de Sosyoloji,
5. Türk Toplum Yapısı,
6. Kurumlar Sosyolojisi,
7. Çağdaş Siyasal Akımlar,
8. Sosyal Kontrol Mekanizmaları,

14 Zuckerman, Phil, *Din Sosyolojisine Giriş*, Çev. İ. Çapcıoğlu, H. Aydınalp, Birleşik Kitabevi, Ankara, 2006, s. 66-68.

9. Eğitim Sosyolojisi Meseleleri.

Bu iki grup derslerin lisansüstü öğrencisinin sosyal bilim alanındaki eksikliklerini gidermeye yönelik olarak konduğu anlaşılmaktadır:

c) *Genel din bilim alanına girebilecek dersler* de, yukarıdaki gerekçeye benzer bir amaçla, yani din sosyolojisi araştırmalarına destek olmak ve bütüncül bir bakış açısı sağlamak amacıyla konulmuş gibi görünmektedir:

1. Din Bilimlerinde Metod,
2. Din Fenomenolojisi,
3. Dini Tutum ve Davranış Ölçümleri,
4. Mukayeseli Dinler Tarihi,
5. Türk-İslam Düşüncesi Metinleri,
6. Postmodern Teoloji.

d) *Din sosyolojisi alanında verilen dersler* lisansüstü müfredatın büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu dersler lisans derslerinde haftalık olarak verilen konularının birer ders haline getirilmiş biçimindedir. Dolayısıyla genel anlamda din sosyolojisine girişten başlayıp, tarihi gelişim, kaynaklar, akımlar, din ve sosyal kurumlar arasındaki ilişkiler, dini gruplar, sosyal süreçler ve din arasındaki ilişki, daha özelden de İslam dünyası ve Türkiye'deki sosyolojik çalışmalar ve incelemelerle devam etmektedir. Çeşitli üniversitelere dağılmış biçimde bu dersleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Din Sosyolojisi(ne Giriş/Temel Kavramlar ve Süreçler),
2. Din Sosyolojisinin (Ana/Temel) Meseleleri,
3. Din Sosyolojisinin Kavramsal Yapısı,
4. Sosyolojik Teori ve Din,
5. Bilgi Sosyolojisi ve Din Sosyolojisi,
6. Din Sosyolojisi Metodolojisi,
7. Din Sosyolojisi Araştırma Metodları (Yöntem ve Teknikleri),
8. Din Sosyolojisi (nde Araştırma Tipleri) Araştırmaları,
9. Uygulamalı Din Sosyolojisi Araştırmaları,
10. Din Sosyolojisi(nin Tarihsel Gelişimi) Tarihi,
11. Din Sosyolojisinin Öncüleri,
12. Din Sosyolojisi Teorileri,

13. Din Sosyolojisinde (Çağdaş) Akımlar/Yeni Yaklaşımlar/Tartışmalar,

14. Din Sosyolojisinde Hermenötik Yaklaşımlar,
15. Din Sosyolojisi (Kaynak Metinler) Metinler/Kaynaklar,
16. İngilizce Din Sosyolojisi Metinleri,
17. Sosyal Psikolojik Açından Din Ve Dindarlık,
18. Dinsel Hayatın Boyutları ve Psiko-Sosyal Uyum,
19. Din ve Kimlik,
20. Modern Dünyada (Toplumlar ve) Din,
21. Dinlerin Sosyolojik Yorumu,
22. İslam'ın Sosyolojik Yorumu,
23. Sosyal Kurumlar ve Din,
24. Din ve Ekonomi,
25. Sosyal Tabakalaşma ve Din (ve İnsan Hakları),
26. Din (Toplum) Siyaset İlişkisi,
27. Din ve Kültür (İlişkileri) ve Medeniyet Et-kileşimi,
28. Popüler Kültür ve Din,
29. Medeniyetler Arası İlişkiler,
30. Din Değiştirme Sosyolojisi,
31. Dini Gruplar (Sosyolojisi) (Arası İlişkiler),
32. Din Kaynaklı Sosyal Gruplar,
33. (Yeni) Dini Hareketler Sosyolojisi,
34. Modern Türkiye'de Dini Hareketler/Gruplar,
35. Fundamentalizm ve Din,
36. Din ve (Sosyal/Toplumsal) Değişme veya Sosyal Değişme ve Din,
37. Din ve Modernizm,
38. İslam Dünyasında Modernleşme,
39. İslam, Modernizm ve Türk Toplumunu,
40. Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Çağ-daşlaşma,
41. Türk Din Sosyolojisinin Temel Sorunları,
42. Din Toplum İlişkisi: Osmanlı Dönemi,
43. Din Toplum İlişkisi: Modern Türkiye,
44. Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Din-Devlet (İlişkileri),
45. Atatürk ve Din,

46. Geleneksel Türk Dini ve Türk Halk İnançları.

Bu dersler içerisinde en fazla dikkat çeken konu dini gruplar/ dini hareketler konusudur. Bu konuyla ilgili birbirine yakın başlıklar altında açılan dersler çeşitli üniversitelere dağılmış olmak üzere toplam 15 dönem etmektedir.

Din ve toplumsal değişmeyi ele alan dersler 9 dönem, bununla irtibatlı olarak düşünülebilecek modernlik- din (veya İslam) ilişkisi ve Türkiye’de modernleşme konularını ele alan dersler 7 dönem tutmaktadır.

Din Sosyolojisine giriş, temel kavramlar ve süreçler konularını ele alan dersler 7 dönem, din sosyolojisinin ana problemlerini ele alan dersler 8 dönem, din sosyolojisinin tarihsel gelişimini ele alan dersler ise 6 dönemlik bir yer tutmaktadır.

Doktora programındaki dersler ise genel sosyoloji ve din sosyolojisi olmak üzere iki kategoride toplanabilir. Çeşitli üniversitelere dağılmış biçimde olmak üzere *genel sosyoloji alanına giren doktora dersleri* şunlardır:

1. Sosyal Bilimlerde Araştırma Metodolojisi,
2. Sosyoloji Nazariyeleri Tarihi,
3. Çağdaş Sosyoloji Teorileri,
4. Toplumsal Değişme Teorileri,
5. Modernleşme Açısından Kültür Değişmeleri,
6. Bilgi Sosyolojisi,
7. Kültür Sosyolojisi,
8. Siyaset ve Toplum.

Çeşitli üniversitelere dağılmış biçimde olmak üzere doktora programında *din sosyolojisi alanına giren dersler* ise şunlardır:

1. Din Sosyolojisi,
2. Din Bilimleri Metodolojisi,
3. Din Sosyolojisinde Metodolojik Yaklaşımlar,
4. Din Sosyolojisi Araştırmalarında İstatistik,
5. Din Sosyolojisi Teorileri/Akımlar,
6. Çağdaş Din Sosyolojisi Metinleri,
7. Din Sosyolojisi Kaynak Metinleri (İngilizce)/Yabancı Dil Metinleri,
8. Dinlerin Mukayeseli Yapıları,

9. Medeniyetler Arası İlişkiler,

10. Modern Sanayi Toplumlarında Din,

11. Din, Toplum ve Kültür İlişkileri,

12. Din ve Sosyal/Sosyo-Kültürel Değişme,

13. Modernleşme ve Din,

14. Postmodernizm ve Din,

15. Modernleşme, Postmodernizm, Küreselleşme ve Din,

16. Şehirleşme ve Din,

17. Din ve Devlet İlişkileri,

18. Dini (Gruplar Sosyolojisi)/ Gruplaşmaların Sosyolojik Analizi,

19. Yeni Dini Hareketler (ve Toplum/Sosyolojisi)/Çağdaş Dini Akımlar,

20. Türkiye’de Dini Cemaat Tipleri,

21. İslam Din Sosyolojisi,

22. İslam’ın Sosyolojik Yorumu,

23. Türkiye’de Din Sosyolojisi Araştırmaları,

24. (Tanzimat’tan Günümüze) Türk Toplum Yapısı,

25. Çağdaş Türkiye’de Din.

Buradaki derslerin yoğunluğu yüksek lisansa paralellik arz etmektedir. Artık giriş, tarihsel gelişim, yöntem konularında –yüksek lisansla görüldüğü biçimiyle- belirli bir farklılaşma olmamakla birlikte dini gruplar/dini hareketler konusundaki dersler 9 dönem, din ve değişim konusu 6 dönem, modernizm, postmodernizm ve din ilişkisi 3 dönem halinde yer almaktadır.

Bu konular yüksek lisans ve doktora eğitimi veren fakültelerimizde birbirine destekleyecek biçimde programa yerleştirilmiştir. Örneğin Erciyes Üniversitesi’nde yüksek lisansla “Dini Gruplar Sosyolojisi,” doktorada ise “Yeni Dini Hareketlerin Sosyolojisi” dersi vardır. Burada lisans düzeyinde de seçmeli olarak “Dini Gruplar Sosyolojisi” dersi bulunmaktadır. Benzer şekilde Selçuk Üniversitesi’nde yüksek lisansla “Dini Gruplar Sosyolojisi” dersi doktoradaki “Türkiye’de Dini Cemaat Tipleri” dersi ile desteklenmektedir.

Sosyal değişme ve din ilişkisi ile dini gruplar/hareketler sosyolojisi konularının öğretim üyelerimizin ders programlarında da önemli

Türkiye’de Din Sosyolojisi alanındaki tez konularının dağılımı

Genel Konu Başlığı	Tez Sayısı	Oranı
Çeşitli İslam âlimleri, düşünür ve sosyologların din-toplum ilişkilerinin çeşitli yönleri hakkındaki görüşleri	44	% 21
Çeşitli yerleşim birimleri, kuruluşlar veya topluluklardaki dini-sosyal hayat	38	% 18.2
Toplumsal süreçler ve din ilişkisi	19	% 9.1
Dini gruplar sosyolojisi	12	% 5.8
Tarihsel din sosyolojisi araştırmaları	11	% 5.3
Halk inançları	10	% 4.7
Kadın (aile) ve din	9	% 4.3
Gençlik ve din	9	% 4.3
Çeşitli yönleriyle Türkiye’de misyonerlik faaliyetleri	8	% 3.8
Alevilik-Bektaşılık araştırmaları	8	% 3.8
Kur’an-ı Kerim ile ilgili araştırmalar	8	% 3.8
İktisadi hayat, sosyal tabakalaşma ve din	5	% 2.3
Medya-din ilişkisi	4	% 1.9
Resmi dini örgütlenme ve dini hayat	4	% 1.9
Diğer	20	% 9.6
TOPLAM	209	% 100

ölçüde yer aldığını göz önünde bulundurduğumuzda, genel bir sonuç olarak lisans ve lisansüstü seviyede din sosyolojisi anabilim dalı hocalarının nispeten güncel konulara derslerinde yer verme eğiliminde olduğu, bir başka ifadeyle özellikle günümüz Türkiye’sinde gündeme gelen değişme ve din ilişkisi ile yerli ve yabancı kaynaklı dini hareketlerle yakından ilgilendikleri ortaya çıkmıştır.

2.2. Lisansüstü Tez Çalışmalarının Genel Görünümü

Ülkemizdeki akademik din sosyolojisi çalışmalarının hangi konulara ağırlık verdiğini tespit etmek amacıyla, bu konuda yapılan bibliyografik çalışmalara¹⁵ bakmanın yanında, ayrı bir inceleme yapmayı arzu ettik. Bunun için 05.12.2008 tarihinde, din sosyolojisi anabilim dalında yapılan ve Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezinde kayıtlı olan araştırmalardan bir örneklem oluşturduk. 1991-2007 yılları arasında yapılan toplam 209 yüksek lisans ve doktora tezini içeren bu örneklemin tespitinde, elektronik ortamdaki

Tez Merkezine anabilim dalı ve anahtar kavram olarak kayıtlı olan çalışmalar esas alındı. Bu iki kayıt altında gözükmeyen ancak din sosyolojisi anabilim dalında yapılan başka çalışmaların olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır.

Din sosyoloji araştırmalarının ilk sırasında (% 21) din-toplum ilişkileri konusunda çeşitli sosyolog, düşünür ve geleneksel âlimlerin yaklaşımlarının incelenmesi yer almaktadır. Görüşleri inceleme konusu yapılan isimleri dört kategori altında toplamak mümkündür:

- Emile Durkheim, Max Weber, Joachim Wach, Gabriel Le Bras, Clifford Geertz, Peter L. Berger gibi Batılı sosyologlar.
- Nurettin Topçu, Hilmi Ziya Ülken, Cemil Meriç, Erol Güngör, Niyazi Berkes, Şerif Mardin, Sabri F. Ülgener, A. Ahmed Arvasi, M. Rami Ayas, Orhan Türkdoğan gibi Türk sosyolojisine katkıda bulunmuş isimler.
- Osmanlı Devleti’nin son döneminde veya Cumhuriyet’in ilk yıllarında yetişmiş, din-toplum ilişkileri konusunda görüşleri olan Said Halim Paşa, Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Halim Sabit, Mehmet Akif, A. Hamdi Tanpınar, Peyami Safa gibi düşünce insanları.
- Doğrudan sosyoloji ile ilgisi olmayan ve İslam tarihinin çok farklı dönemlerini tem-

15 Çapcıoğlu, İhsan, “Türkiye’de İlahiyat Fakültelerindeki Akademisyen Din Sosyologları Bibliyografyası,” *Din, Toplum ve Kültür*, Derleyen ve çev. Ali Coşkun, İz Yay., İstanbul, 2005, s. 221-293.

sil eden Gazali, Mevlana Celaleddin Rumi, Kâtip Çelebi, Ahmed Cevdet Paşa, Seyyid Kutup gibi İslam âlimleri.

Bunların yanında doğrudan bir şahsı değil de, *Mihrab*, *Sirat-ı Müstakim*, *Sebilürreşad*, *İslam Mecmuası* gibi çeşitli dergiler etrafında kümelenen insanların din-toplum ilişkilerine yaklaşımları bir beşinci kategori olarak sayılabilir.

Bu gruba hemen hemen yakın bir oranda (% 18.2) ele alınan konu ise dini-sosyal hayat araştırmalarıdır. Burada genelde bir il, ilçe merkezi veya köy araştırma örnekleme olarak ele alınmakta ve oradaki temel inanç ve ibadetlerin durumu incelemektedir. Dini-sosyal hayat araştırmaları bazen bir hastane ya da cezaevi gibi kuruluşlarda ya da gruptan daha büyük bir sosyal kategoriye oluşturan topluluklar (Caferiler, çeşitli Türkmen toplulukları ya da aşiretler) içinde de yapılmaktadır. Ülkemizdeki din sosyologlarının, mezhepler tarihi uzmanları gibi Alevilerle ilgili çalışma yürüttüklerini ve bunların sayısının her geçen gün arttığını gördüğümüz için bu tür incelemeler yukarıdaki orana dâhil edilmemiştir. Bizim örnekleme grubumuzda Alevilik-Bektaşilikle ilgili çalışmalar % 3.8 oranındadır. Bunların yanında dini yapı konusunda bize önemli bilgiler veren ancak özellikle halk inançları üzerine yoğunlaşan çalışmalar % 4.7 oranındadır. Bu çalışmalarda büyü, nazar, ziyaret, doğum, yenidoğan çocuk vb. konularla ilgili inanç ve uygulamalar incelenmektedir.

Lisansüstü çalışmalarda üçüncü sırayı çeşitli toplumsal süreçler ve din arasındaki ilişkiyi ele alan araştırmalar (% 9.1) oluşturmaktadır. Burada özellikle sosyal değişme ve din ilişkisi başta olmak üzere, göç, sanayileşme ve şehirleşme ilişkisi gibi konular ele alınmaktadır. Aslında bunlar da birer dini-sosyal yapı araştırması olarak değerlendirilebilir zira bu çalışmalar dini hayata ilişkin veriler içermektedirler.

Yine dini yapı konusunda bize önemli bilgiler sunan dini gruplar hakkındaki araştırmaların dördüncü sırada geldiğini (% 5.8) görüyoruz. Bu çalışmalar çoğunlukla ülkemizdeki dini grupları ele almaktadır. Tarikatların ağırlıklı olarak yer aldığı Müslüman dini grupların yanı

sıra diğer dinlere mensup gruplar ve yeni dini hareketler de inceleme konusu yapılmaktadır. Çoğunlukla alan araştırması olmakla birlikte bu kategori içerisinde konuyu teorik olarak ele alan çalışmaların olduğu da görülmektedir.

Dini yapı, toplumsal süreçler, dini gruplar gibi araştırmaların yanında gençlik, kadın, aile, sosyal tabakalaşma, medya ve din ilişkisi gibi inceleme konularını düşündüğümüzde yapılan lisansüstü çalışmaların % 60'ının alan araştırması olduğunu söyleyebiliriz. Bu azımsanacak bir oran olarak görülmemelidir.

Alan araştırmalarının dışında kalan en önemli grubun çeşitli kişilerin sosyolojik yaklaşımlarının incelenmesi oluğunu yukarıda ifade ettik. Alan araştırması kapsamına girmeyecek ikinci kategori ise tarihsel din sosyoloji araştırmalarıdır. Daha çok Selçuk Üniversitesi'nde yapılan bu araştırmalarda İsrailoğullarının Mısır dönemi gibi çok eski tarihe ait bir konudan, Türklerin İslamiyet'i kabulü veya XIII. asırda Anadolu Selçuklularında müslim gayrimüslim münasebetleri gibi daha yeni sayılabilecek konular işlenmiştir. Ancak ağırlıklı nokta İslam'ın ilk kuruluş yıllarıdır. İlk İslam toplumunun kuruluşu ve yapısı, Medine vesikası, ilk dönem dinler arası ilişkiler, Hz. Ömer ve Hz. Aişe gibi şahısların etkileri şeklinde sıralanabilecek konular söz konusudur. Bu çalışmaları İslam'ın ilk dönemini daha iyi anlama, dolayısıyla İslam'ı daha sağlıklı değerlendirme gayretinin bir sonucu olarak görmek mümkündür. Benzer bir çalışma alanı da, benzer bir gayretle yapıldığını düşündüğümüz, "Kur'an Sosyolojisi"dir. Kavram bize ait değildir¹⁶ ve kanaatimce de daha üzerinde tartışmaya ihtiyaç gösteren bir kavramsallaştırma. Ancak hangi kavram altında toplanırsa toplansın, az sayıda da olsa (% 3.8) Kur'an çalışması olduğunu görüyoruz. Selçuk ve Uludağ Üniversitelerinde daha çok görülen bu çalışmalarda Kur'an'ın toplum tasarımı, çeşitli toplumsal süreçler ve toplumsal problemlere yaklaşımı, Kur'an'ın yorumlanmasında toplumsal bağlam gibi konular bazen bir tefsir

16 Bkz. Bayyigit, Mehmet, "Sosyolojinin Din Serüveni ve İslam (Kur'an) Sosyolojisi," *Kur'an Sosyolojisi Üzerine Denemeler*, Ed. M. Bayyigit, Yediveren Kitap, Konya, 2003, s. 11-24.

ekseninde bazen de genel tefsir geleneği içinde ele alınmaktadır.

Gerek tarihsel din sosyolojisi çalışmalarının ve gerekse doğrudan Kur'an üzerine odaklanan çalışmaların, İlahiyat disiplininin diğer alanlarıyla irtibatlı ve dolayısıyla hem onlardan yardım alan hem de onlara katkı sağlayıcı incelemeler olduğunu söyleyebiliriz. Ancak burada da çok önemli bir eksiklik göze çarpmaktadır. Bu çalışmaların hemen hepsi ya Kur'an odaklı ya da İslam'ın ilk dönemini konu edinmektedir. Ondan sonra araya –şüphesiz bazı çalışmalar istisna olmakla birlikte- en azından 13 asırlık bir süre girmekte ve yeniden Kur'an ve İslam toplumu incelemelerine başlanmaktadır. Hâlbuki bizler arada kalan yüzyıllar ile ilgili olarak İlahiyat disiplininin hemen her anabilim dalının çalışmalar yaptığını biliyoruz. Din Sosyolojisi niye bu dönemi ihmal etmektedir sorusu burada hemen aklımıza geliyor. Bunun sebepleri arasında, doğrudan bir etkilenmenin ne kadar olduğunu tespit etmek güç olmakla birlikte, Türkiye dışında “İslam sosyolojisi” kavramını ortaya atanların yaklaşımları sayılabilir. En azından onların yaklaşımı ile ülkemizdeki yaklaşımın paralellik gösterdiğini söyleyebiliriz. Örneğin Ali Şeriatî İslam sosyolojisini şöyle açıklar:

“Kur'an'ı, Kur'an'ın belli âyetlerini, Peygamberin sünnetini veya siyasi, toplumsal, psikolojik ve ahlakî hayat tarzını alıp, sonra da bütün bunları çağdaş bilim aracılığıyla çözümlenmek değildir. Sözümlü ettiğim, büsbütün başka bir şeydir. Benim yaptığım, Kur'an'dan, tarih, sosyoloji ve beşeri bilimlerle ilgili bir dizi konu çıkartmaktır. Düşüncemin kaynağı bizzat Kur'an veya İslam'dır.”¹⁷

Bundan sonra Şeriatî örnek olarak hicret olgusunu verir. Ona göre Kur'an'dan ve Hz. Peygamber'in hicretinden genel bir sosyolojik kaide çıkarmak pekâlâ mümkündür: Büyük medeniyetlerin ancak bir hicret sonrası kurulabileceği. Şeriatî tarihteki büyük medeniyetlerin hepsinin kuruluş öncesinde bir hicret yaşadıklarını söyleyerek de bu tespiti delillendirmeye çalışır. Daha sonra kendisi yine Kur'an'dan ha-

reketle sosyal değişimin altında yatan temel faktörleri tespit etmeye çalışır. Bu noktada Peygamberlerin değişimin temel belirleyicisi olmadığını, en temel faktörün “en-nâs”, yani kendi tercümesiyle “kitle” olduğunu iddia eder.¹⁸

Konu üzerinde düşünen bilim adamlarından İlyas Ba-Yunus ve Ferid Ahmed İslam sosyolojisinin dört temel varsayımı olduğunu söyler. Birinci varsayım evrenin doğası ile ilgilidir ve Allah'ın evrenin üzerindeki tek otorite olduğu düşüncesine dayanır. İkinci varsayım insanın doğası ile ilgilidir ve insanın zıt özellikler içinde yaratıldığını, özgür irade ve öğrenme yetisi-ne sahip biri olarak eşref-i mahlukat olduğunu öngörür. Sosyal düzenin doğası ile ilgili üçüncü varsayım, toplumdaki ailevi, hukuki, siyasi ve ekonomik etkinliklerin sosyal düzenin asgari evrensel sınırı olduğunu iddia eder. Dördüncü varsayım ise insan tarihinin doğası ile ilgilidir ve diyalektik bir yapının varlığını iddia eder. Bir İslam toplumu kuramı olması arzu edilen İslam sosyolojisinin bu temel varsayımları tamamen Kur'an'a bakılarak ortaya atılmıştır.¹⁹

Yümnî Sezen de İslamî sosyolojinin tabiat, tarih ve sosyal olaylar, Kur'an ve Sünnet olmak üzere üç temel kaynağı olduğunu söyler ancak neticede bu sosyolojik anlayışın merkezinde Kur'an olduğunu kendisi de ifade eder: “Kur'an maddî, ruhi ve sosyal varlığı ifadede merkez durumundadır. İslam sosyolojisinin önemli kaynağı Kur'an, insanın ve fert ve toplum halinde bilmesi, uyması ve yapması gereken ilkeler toplamıdır.”²⁰

Anlaşılabacağı üzere, aslında yapılan bir Kur'an sosyolojisidir. Bu anlayış Kur'an'da toplumsal yapının ve toplumsal dinamiklerin anlaşılmasına yönelik temel yaklaşımların olduğu ve bunun keşfedilmesi gerektiği inancına dayanmaktadır. Tarih ve toplum ise bunun desteklenmesi için kullanılmaktadır. Yani kurucu sosyologlar tarihe ve topluma bakarak sosyolo-

18 Şeriatî, a.g.e., s. 45-53.

19 İlyas Ba-Yunus ve Ferid Ahmed, *İslam Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi*. Çev. Rıdvan Kaya, Bir Yay., İstanbul, 1986, s. 61-66.

20 Şezen, Yümnî, *İslam'ın Sosyolojik Yorumu*, İz Yay., İstanbul, 2004, s. 28,30.

17 Şeriatî, Ali, *İslam Sosyolojisi*, Çev. Kenan Sökmen, 5. bs., Birleşik Yay., İstanbul, 1998, s. 44.

jik yasaları bulma peşindeyken, “İslam sosyolojisi” taraftarları Kur’an’a bakarak bunu tespit etmeye çalışmaktadırlar.

3. Sonuç: Din Sosyolojisi Araştırmalarının İlahiyat Bilimlerine Katkısı İçin Bir Öneri

Sadece Kur’an üzerine bina edilecek bir sosyolojik yaklaşımın, her şeyden önce eleştiriye uğrayacak en önemli yanı mukaddes kitabın gerçekten sosyolojik bir takım açıklama ve genellemeler peşinde olup olmadığıdır. Sünnetullah tartışmalarını göz önüne aldığımızda,²¹ Kur’an’da bazı tarihsel yasaların izlerini bulmak mümkündür. Ancak toplumsal hayatın her alanıyla ilgili yasaları Kur’an’da aramak, kanaatimizce, doğru olmaz. Şüphesiz Kur’an insanlara bir rehber olarak gelmiştir; “olması gereken”i bize göstermektedir fakat tarihsel olaylardan bahsederken her “olan”ı anlatmaz; yer verilen tarihsel olaylar sınırlıdır ve bunlardan çıkarılacak toplumsal yasalar da sınırlı olacaktır. Kaldı ki çıkardığımız toplumsal yasaları modern sosyoloji ile bağdaştırma problemi her zaman için karşımızda duracaktır. Bugünün sosyolojisinde tarihin içkin bir anlamı olduğu fikri ilk dönem sosyolojisi gibi kabul edilmiyor. Bilim felsefesindeki ve dolayısıyla sosyolojik yöntem konusundaki tartışmaları göz ardı etmek mümkün değildir. Burada getirilecek üçüncü bir eleştiri de ortaya konan yasaların gerçekten İslam sosyolojisine aidiyeti problemidir. Mesela Şeriatî’nin, büyük medeniyetlerin kuruluşunda hicretin rolü üzerine geliştirdiği tez, sosyolojideki coğrafyacı ekolle benzerlikler gösterir.²² Kur’an’da yer alan tarihsel bir olayın kendisi ya da benzeri eğer tarih kaynaklarında yer alıyorsa, hangi dine mensup olursa olsun, sosyologlar, dinler tarihçileri ve medeniyet tarihçilerinin de ilgi alanına girmiş demektir. Dolayısıyla bu olaylardan hareketle yapacağımız genellemele-

ri özeldir İslam sosyolojisi olarak nitelemek çok gerçekçi olmaz.

Kuramsal tartışmalar mutlaka gerekli olmakla birlikte pratik açıdan esas yapılması gereken, Kur’an ve ilk dönem İslam tarihi bağlamından çıkıp (bu alanları terk etmek anlamında değil) sosyolojik tekniklerin bütün İslam tarihi ve İslam bilimleri alanına doğru yayılmasıdır. Aslında günümüz Türk İlahiyat dünyasında çeşitli branşların, inceledikleri konularda sosyolojik ve psikolojik boyutlara yer verme eğiliminde olduğunu gözlemliyoruz. Hatta günümüz dinî grup ve akımlarının ele alınışında Mezhepler Tarihi ve Dinler Tarihi anabilim dalları ile çok defa tedahüller söz konusu oluyor. Tedahül gayet normal olmakla birlikte, esas problem yeterli bir sosyolojik alt yapı olmaksızın tefsir, hadis, kelam, tasavvuf gibi branşlarda sosyolojik yaklaşımlara yer verilmesi hatta anket gibi teknikleri uygulama gayretinden kaynaklanıyor. Bu durumda ortaya çıkan çalışma artık ne sosyolojidir ne de o branşın kendisi.²³ Yapılması gereken her branş için din sosyolojisinin altında bir alt-uzmanlaşma imkânını sağlamaktır. Bir başka ifadeyle klasik din bilimleri ve İslam tarihi alanındaki her bir anabilim dalının sosyolojisini yapmaktır. Tefsir tarihi, hadis tarihi, kelamın ortaya çıkışı ve ekolleşmesi, tasavvufun gelişmesi, İslam hukuku içindeki pek çok problem bugün sosyolojik tekniklerle incelenmeyi beklemektedir. Bugün modern hukuk sosyolojisi Hukuk Fakültelerinde bir ders olarak okutulurken ve hakkında pek çok eser yazılmışken İslam Hukuk Sosyolojisinin olmayışı, sadece, bu hukukun yürürlükte olmayışı ile açıklanamaz. Bunda din sosyologlarının temel İlahiyat alanlarına eğilmeyişinin önemli rolü vardır.^{24*}

21 Bkz. Özsoy, Ömer, *Sünnetullah*, Fecr Yay., Ankara, 1999; Tok, Nuri, *Kur’an’da Sünnetullah ve Helak Edilen Kavramlar*, Etüt Yay., Samsun, 1998.

22 Kösemihal, Nurettin Şazi, *Sosyoloji Tarihi*, 4. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 47.

23 Bu konuda yaptığımız bir değerlendirme için bkz. Bilgin, Vejdi, “İlahiyat Araştırmaları ve Sosyal Bilimler”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2005, s. 129-140.

24 Bu konularda hiç çalışma olmadığını söylemek de haksızlık olur. Çok nadir yapılan çalışmalar içinde M. Rami Ayas’ın “Türkiye’de İlk Tarikat Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma,” Hüsnü Ezber Bodur’un “Dinî İhya Hareketi Olarak Vehhabiliğin Doğu-

Şüphesiz bu tür çalışmalar yapabilmek için güçlü bir İlahiyat alt yapısının olması gerekmektedir. Türkiye’de Din Sosyolojisi Anabilim Dalı’nın İlahiyat Fakültesi bünyesinde olduğunu söylemiştik. Fakat bunun haricinde sosyoloji bölümlerinde bu alanda yapılan lisansüstü çalışmalar da artık azımsanmayacak orandadır. İlahiyat eğitimi almamış olmakla birlikte günümüz Türkiye’sindeki sosyologlar arasında “din sosyologu” olarak nitelendirilebilecek kişiler mevcuttur. Ancak bu kişiler İlahiyatın temel alanını sosyolojik olarak inceleyecek alt yapıdan ciddi anlamda mahrum oldukları için, bu konuda ortaya çıkan boşluğu doldurmak, doğal olarak İlahiyat kökenli din sosyologlarına ait olmalıdır. Şüphesiz burada İlahiyat Fakültelerinin içinde ve dışında yer alan bilim adamlarının ortak çalışma yapmaları da bir alternatiftir. Ülkemizde bunun örnekleri hemen hiç görülmediği gibi, İlahiyat Fakültelerinin bünyesinde ortak çalışmalara da az rastlanmaktadır. Ayrıca İlahiyat kökenli din sosyologlarının dört yıllık İlahiyat birikimlerini –adeta- tamamen terk ederek kendilerini modern çalışma alanlarına odaklamaları da kolaylıkla açıklanacak bir husus değildir. Kur’an ve ilk dönem İslam toplumu üzerine yapılan ve % 10 seviyelerine ancak ulaşan lisansüstü tez çalışmalarının, İlahiyatın temel tartışmalarına doğrudan katkıda bulunması açısından bir değer ifade etmediği ortadadır. Kanaatimizce İlahiyat Fakültesi bünyesinde bu rakam % 50 seviyesine yükseltilmeli, salt kemiyetin muhtemel zararlarından korunmak için de Din Sosyolojisi disiplininin bir bilim politikası olmalıdır.

Kaynaklar

Aydın, Mahmut, *Tarihsel İsa: İmanın Mesih’inden Tarihin İsa’sına*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002.

şu,” Ali Coşkun’un “Osmanlı Dönemi Dini Kurtuluş Hareketleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma” isimli doktora çalışmaları sayılabilir. Recep Şentürk’ün hadis isnat sisteminin bin yıllık dönemini ele aldığı doktora tezi de (*Toplumsal Hafıza: Hadis Rivayet Ağı*, Çev. Fatih Serenli, Gelenek Yay., İstanbul, 2004) ayrıca zikredilmeye değerdir.

- Bayyigit, Mehmet, “Sosyolojinin Din Serüveni ve İslam (Kur’an) Sosyolojisi,” *Kur’an Sosyolojisi Üzerine Denemeler*, Ed. M. Bayyigit, Yediveren Kitap, Konya, 2003.
- Bilgin, Vejdi, “İlahiyat Araştırmaları ve Sosyal Bilimler”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2005.
- Birişik, Abdülhamit, “Tebliğ’in Müzakeresi,” *İslâm ve Modernleşme*, II. Kutlu Doğum İlmî Toplantısı, İSAM Yay., İstanbul, 1997.
- Cain, Seymour, “Din Çalışmalarının Tarihi,” *Batı’da Din Çalışmaları*, Derleyen ve çev. Ömer Mahir Alper, Metropol Yay., İstanbul, 2002.
- Comte, Auguste, *Pozitif Felsefe Kursları*, Çev. Erkan Ataçay, Sosyal Yay., İstanbul, 2001.
- Çapcıoğlu, İhsan, “Türkiye’de İlahiyat Fakültelerindeki Akademisyen Din Sosyologları Bibliyografyası,” *Din, Toplum ve Kültür*, Derleyen ve çev. Ali Coşkun, İz Yay., İstanbul, 2005.
- Durkheim, Emile, *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, Çev. Fuat Aydın, Ataç Yay., İstanbul, 2005.
- Durkheim, Emile, *İntihar*, Çev. Özer Ozankaya, Unesco Türkiye Milli Komisyonu Yay., Ankara, 1986.
- Feuerbach, Ludwig, *Hristiyanlığın Özü*, Çev. Devrim Bulut, Öteki Yay., Ankara, 2004.
- Fichter, Joseph H., *A Sociologist Looks at Religion*, Michael Glazier, Inc., Delaware, 1988.
- Freud, Sigmund, “Totem ve Tabu,” *Dinin Kökenleri*, Çev. Selçuk Budak, Öteki Yay., 2. bs., İstanbul, 1997.
- Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi Dersleri*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 1993.
- İlyas Ba-Yunus ve Ferid Ahmed, *İslam Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi*. Çev. Rıdvan Kaya, Bir Yay., İstanbul, 1986.
- Kösemihal, Nurettin Şazi, *Sosyoloji Tarihi*, 4. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.
- Mensching, Gustav, *Dini Sosyoloji*, Çev. Mehmet Aydın, Tekin Kitabevi, Konya, 1994.
- Özervarlı, M. Said, *Kelamda Yenilik Arayışları*, İSAM Yay., İstanbul, 1998.

- Özsoy, Ömer, *Sünnetullah*, Fecr Yay., Ankara, 1999; Tok, Nuri, *Kur'an'da Sünnetullah ve Helak Edilen Kavramlar*, Etüt Yay., Samsun, 1998.
- Sezen, Yünni, *İslam'ın Sosyolojik Yorumu*, İz Yay., İstanbul, 2004.
- Şeriati, Ali, *İslam Sosyolojisi*, Çev. Kenan Sökmen, 5. bs., Birleşik Yay., İstanbul, 1998.
- Wach, Joachim, *Din Sosyolojisine Giriş*, Çev. Battal İnandı, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1987.
- Zuckerman, Phil, *Din Sosyolojisine Giriş*, Çev. İ. Çapcıoğlu, H. Aydınalp, Birleşik Kitabevi, Ankara, 2006.